

ANETTE ERIKSEN:
Dansk Vestindien og udrejste
bornholmere

**PETER AAKJÆR og
METTE HARILD:**
»Listedkongen«

ANNEMARI BRANDT:
Historien om Degnegård i Bodilsker

GUNNAR SOLVANG:
Højskolemanden Georg Bidstrup

LEVY BLANG:
Bornholm under krigen

BIRGER PEDERSEN:
Bornholms missionshuse og frikirker

EBBE GERT RASMUSSEN:
Den svenske jordebog for
Bornholm 1658

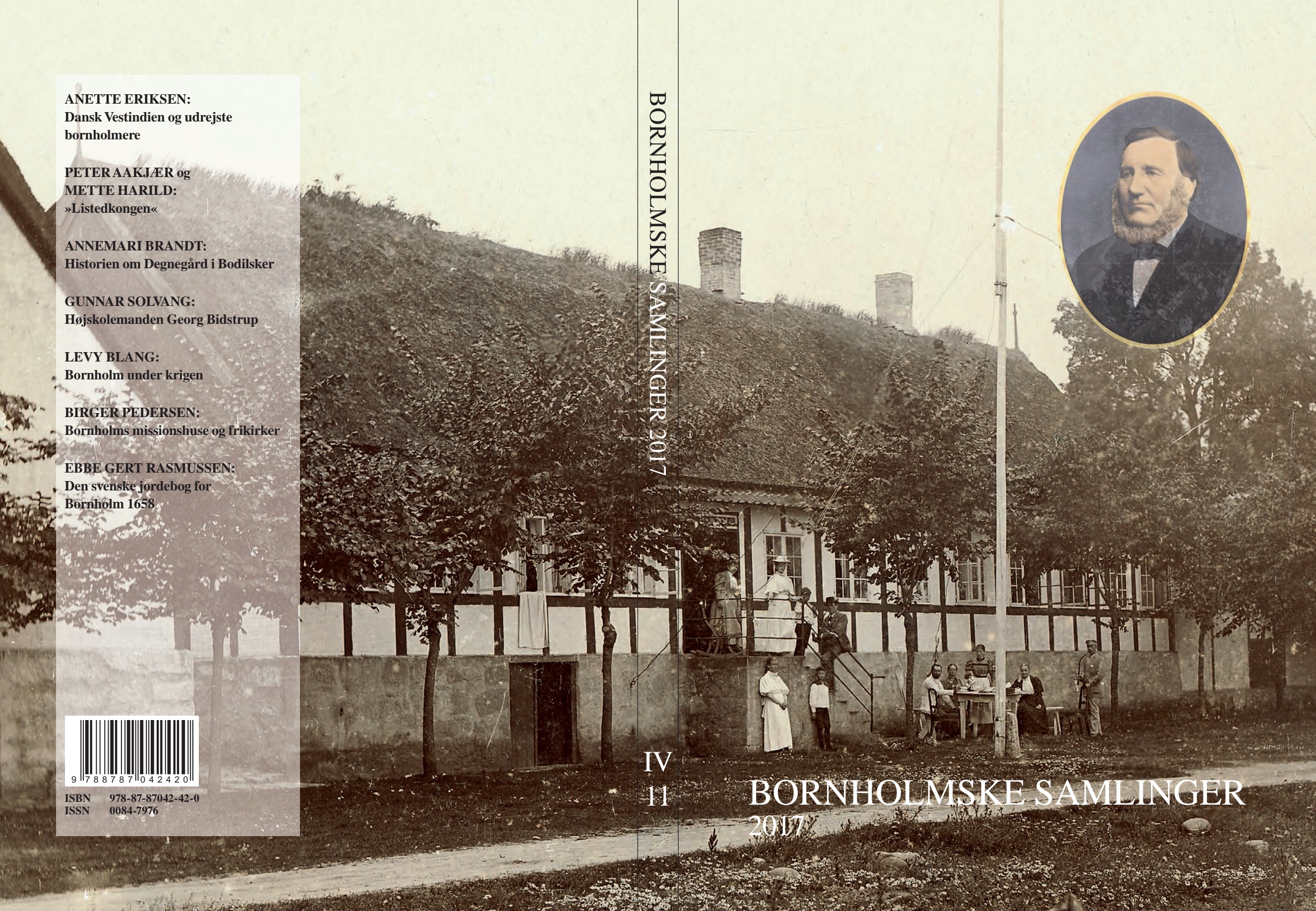

ISBN 978-87-87042-42-0
ISSN 0084-7976

BORNHOLMSKE SAMLINGER 2017

IV
11

BORNHOLMSKE SAMLINGER
2017

Georg Bidstrup fotograferet i 1933 af den berømte amerikanske fotograf Doris Ulmann. GS/RS-Arkiv.

Højskolemanden Georg Bidstrup

– en bornholmsk udvandrer til Brasstown,
North Carolina, USA

Af Gunnar Solvang

Dette er historien om den faderløse husmandssøn Georg Bidstrup, som voksede op på det lille husmandssted »Pilely« i Østermarie sammen med moderen, Marie, og sine fem søskende. Om familiens herkomst, Georgs drengeår og ungdomstid, hvor han allerede fra barns ben stifter bekendtskab med Bornholms Valgmenighed og Højskolen, som del af øens »folkelige bevægelser«. Ud over landbruget bliver sang, folkedans og ikke mindst gymnastikken hans foretrukne interesser.

Som 20-årig forlader Georg Bornholm for at dygtiggøre sig på en række højskoler. Her opholder han sig de næste fire år, dels for at suge ny viden til sig og blive uddannet til højskolelærer, dels samtidig under vise i gymnastik for at mindske udgifterne, ligesom han ind imellem tjener ved landbruget for at skaffe penge til de videre skoleophold. Som 24-årig emigrerer Georg til Brasstown, North Carolina i USA, hvor

Gunnar Solvang, mag.art. i Europæisk Etnologi fra Københavns Universitet og ph.d. i Kulturstudier fra Syddansk Universitet. Museumsinspektør 1986-2007 på Køge Museum. Har forsket og skrevet artikler og bøger om Nyere tids kulturhistorie – bl.a. husmandskultur, landindustri og -håndværk, vadehavets kulturhistorie, Køge bys historie, bygningskultur samt fredningsplanlægning og kulturmiljøer.

han sammen med Ms. O.D. Campbell og Marguerite Butler er med til at opbygge John C. Campbell Folk School og dens landbrug. Georg køber sin egen farm, gifter sig med Marguerite og bliver med tiden skolens forstander.

Om denne spændende historie, som er under udgivelse i en biografi om Georg Bidstrup, bringes her begyndelsen på den

Georgs far, den unge snedkersvend Julius Bidstrup i forældrenes forlovelsestid ca. 1889. Foto: Ukendt.

lange historie, inden han emigrerede til USA i 1926.

Georg Lyster Bidstrup blev født 4. maj 1902 som den yngste af seks i en børneflokk på et lille husmandssted i Povlsker Sogn, det sydligste på Bornholm. Faderen, Julius Bidstrup (1862-1903), var gårdmandssøn fra St. Bjerregård. Han havde som ung været marinesoldat, kom siden i lære og blev uddannet som snedker. Moderen Marie (f. Lyster – 1861-1936), var fra Krykkegård i Klemensker. Hun havde tjent i København i syv år hos forstander Jeppe Tang, grundlægger af Blågård Seminarium og Emdrupborg Højskole. De to unge traf hinanden på højskolen, hvor Julius besøgte sin

søster, som var elev der – højskolen kom således til at indgå som et vigtigt kulturtræk i familiens livsgrundlag.

Både Julius og Marie var rundet af gamle bornholmske slægter – Bidstrup, Lyster og Kofoed – som kan spores tilbage til 1600-tallet og før – gennemgående ret velhavende gårdmandsfolk. Efter at Julius var blevet udlært svend, og mens de to endnu var forlovet, købte han det lille sted i Povlsker, hvor han slog sig ned og indrettede sit eget snedkerværksted. Da de blev gift i august 1889, flyttede Marie ned til Julius på husmandsstedet, som lå lidt afsides ud til vejen med omtrent 2½ km til Snogebæk og til det nyopførte Dueodde Fyr i syd.

Med tiden blev der lejet en jordlod i Kæret, så der kunne holdes 2-3 køer lidt høns

Georgs mor, Marie Bidstrup (f. Lyster) ca. 1888, da hun tjente hos seminarieforsøgeren Jeppe Tang i København. Foto: P.Th. Olsen, København.

og dyrkes foder til kreaturerne. Mens Julius tog sig af sit håndværk – ofte langt borte og i perioder også i København – passede Marie hjemmet og den voksende børneskare, som med årene kom til verden – Ingeborg (1890), Johannes (1892), Anna (1894), Holger (1897), Ellen (1899) og til sidst Georg (1902).¹

Barndoms- og ungdomstiden

Med årene var Julius blevet mere og mere syg, og ved Georgs fødsel var faderen stærkt mærket og nedbrudt af sygdom – tuberkulose, som var datidens altovervejende svøbe i mange familier både i byerne og på landet. Julius døde allerede året efter i januar 1903, kun 40 år gammel, og kun 8

måneder efter Georg var kommet til verden. Hjemmet i Povlsker blev solgt, og med hjælp fra familie og gode venner flyttede Marie med de yngste børn til Østermarie, til det lille husmandssted »Pilely«, der således blev Georgs barndomshjem. Til at købe husmandsstedet hjalp farbror Markus i Amerika familien med en panteobligation, fordi Julius i sin tid havde hjulpet sine tre brødre med billet til rejsen over Atlanten: Sammenhold og gensidig social forpligtelse bandt stadig familien sammen trods de store afstande.

De ældste børn i den faderløse søskendeflokk – Ingeborg, Johannes og Anna – kom foreløbig straks i pleje hos familie og venner i nærheden af hjemmet, da Marie flyttede til Pilely med de tre yngste børn, som

Enke og husmandskone Marie Bidstrup sammen med Ellen foran Pilely i Østermarie ca. 1912. Foto: Chr. L. Sundbøll, Rønne.

De seks søskende samlet i haven foran barndomshjemmet Pilely ca. 1908. F.v. Anna, Ingeborg, Johannes og Holger. Siddende Ellen og Georg. Foto: Ukendt

kom til at hjælpe med pasning af husmandsstedet ved siden af deres skolegang. I 1906 er Holger, Ellen og Georg stadig hjemme, mens Ingeborg og Johannes nu tjener på samme gård, og 10-årige Anna endnu er i pleje. I 1911 er Ellen og Georg stadig hjemme og i 1916 kun Georg, der nu er i konfirmationsalderen.²

Storesøster Ingeborg, som Georg knyttede sig mest til, var kommet til sin moster Caroline og Peter Smidt, på Kirkekilde i Østermarie. Gården blev et kendt samlingssted i den grundtvigske kreds, og de

var meget aktive i Bornholms Valgmenighed, og havde nær forbindelse til Bornholms Højskole, som udgjorde et vigtigt led i områdets kulturelle netværk.³ Deltagelse i »menigheden« og højskolelivet blev i det hele taget et vigtigt omdrejningspunkt i den faderløse families tilværelse. Det fik derfor ikke blot afsmittende virkning på Marie og Ingeborg, men også de øvrige børn, herunder Holger og Georg, der primært kom til udfoldelse i højskolebevægelsen.

Georg voksede altså op på Pilely, kom

som de øvrige søskende i Østermarie Skole hos lærer Riis – hvor bror Holger i øvrigt senere kom i pleje frem til sin konfirmation. Ved siden af deres skolegang hjalp de til med pasningen af husmandsstedet.

Det var ingenlunde let for moderen at opretholde et hjem og skabe en tilværelse for familien uden en fader og mandlig forsørger, selv om Marie hængte i sammen med de mindste børn. Lykkeligvis for alle, var de større børn i de første år tæt på hjemmet, så de hele tiden kunne være i kontakt med hinanden, træde hjælpende til om nødvendigt, og moderen kunne så også følge med i deres gøren og laden. Alligevel har det været uhyre svært for hende at måtte »afgive« sine børn så tidligt til andre, mens hun som ene voksen sammen med de mindste skulle bjerge føden og opretholde hjemmet – men det var vilkårene for mange småkårsfamilier.

Gennem familiens breve til hinanden, får vi et levende indblik i, hvordan Marie klarede dagen og vejen, ligesom de afspejler flere sider af familiens sammenhold – gensidig solidaritet, hjælpsomhed og social forståelse både i hjemmet, men også sidenhen da børnene er fløjet fra reden – ja, i det hele taget, hvordan man på flere måder både sammen, men også individuelt fik økonomien og tilværelsen til at hænge sammen. I et brev fra Marie til Ingeborg, som nu var på Sorø Højskole, skriver hun 1909 bl.a. om julen på Pilely under et forrygende snevejr:

»... Anna var så hjemme et par timers tid, så sjokkede hun af, det er al hendes frihed i julen, for nu er det jo umuligt at færdes her imellem [på grund af sne]. Johannes [der tjente kort derfra] var hjemme juleaften og spise hos os og gik med omkring

De tre søskende Ellen, Holger og Georg ca. 1910. Georg var da 8 år gammel. Foto: Valdemar Myhre, Rønne.

juletræet. Jeg var meget glad for han kom, ellers havde jeg følt dyb savn den aften. Børnene her er jo kun så små og husker intet af vort hjem fra faders tid. Vi har ellers i år som altid haft grund til at være glad og taknemmelige for alt det gode, der bliver bevist imod os, vi har fået så meget til julen. Onkel Markus [i USA] sendte os 25 kr. og fru Tang [højskoleforstanderens kone fra København] 10 kr. som sædvanlig, og tillige fik jeg sendt 5 kr. fra en Tang, der var slet ingen oplysninger hvem det var fra, jeg kan ikke vide om det var fra Torgny, da

Hoppegård i Østermarie ca. 1910. Gunhild Rasmussen står midt på gårdspladsen blandt hønsene, bagved søsteren Edelborg samt Kristian Rasmussen med hesten. Foto: Ukendt.

jeg fik kort fra ham til juleaften, der står intet om det, jeg tror snarere det er fra Asger. Så fik jeg jo en dejlig kasse fra tante Lise [Galster, svigerinden i København] og tante Julies kurv med småting i som sædvanlig – også fra Kristine (Lars Jensens) fik jeg også en god kasse med chokolade, kaffe og gode hjemmebagte kager – også Martine [Maries halvsøster] kom jo med sin julegave, når vi trådte sent i kirke om aftenen. Af hende fik jeg en lille kaffedug, kan også bruges som lysedug, og så fik jeg jo Larsen og Martines billede ... ja jeg vil jo skrive det alt sammen, for jeg ved jo du glæder dig med os. Du ved jo det er langt

lettere for os at holde jul, når jeg er fri for at gå og regne ud både ved nat og dag hvordan jeg skal få det til at slå til, at enhver kan få lidt til julen og ellers få betalt hvad vi skylder. Ja er det ikke, kære Ingeborg, som Vorherre sørger for os i alle måder, og sådan vil det jo også nok gå for dig.«⁴

Storesøster Ingeborg var den første, som rejste uden for øen – til Stevns for at tjene på en gård, senere på Sorø Højskole – og hermed begyndelsen til søskendeflokkens adskillelse. Ved juletid 1910 skriver bror Holger på en side af et brev, som moderen sender til hende, om forventningerne til glesynet og at de alle samles i julen:

»Nu går du vel derovre og har kronede dage lige som mig, der går i skole. I går var Ellen til syskoleeksamen og fik ug i karakter for syningen. Nu går vi og glæder os til at du kommer hjem, der kommer sikkert mange fremmede i julen. Frk. Kofod sagde til Ellen, at hun også kom i julen. – Nu skal vi snart til at slagte grisen, at vi kan have lidt til føde til I kommer hjem, men vi får nok noget. Nu må vi jo lave lidt i stand til vor svoger kommer [Ingeborg er blevet forlovet]. Her er ellers ikke noget nyt. Nu sidder jeg øverst i skolen. I aftes var Johannes og Anna hjemme, og vi fik kaffe med boller til, som jeg måtte kigge efter, vi var jo hjemme alle sammen i aftes så nær som du, men i julen da kan vi komme sammen alle. Nu vil jeg slutte for denne gang, jeg håber vi ses juleaften. En venlig hilsen fra din broder Holger.«

I samme julebrev fortæller moderen overraskende nyt om besøg af faderens brødre fra Amerika:

»... I fredags kan du tro vi blev glædelig overraskede, onkel Ludvig med hustru og sine to døtre, onkel Markus og hustru og hans søn kom i lukket vogn og besøgte os og endda lige til middag uden varsel ...«, hvilket naturligvis blev et kærkomment gensyn for dem alle.⁵

Hvad Marie derimod den gang havde været mindre stolt af var, at Ludvig havde lagt ud med planer og forsøgt at lokke flere af de unge derhjemme fra med over til Amerika, bl.a. også Johannes, som den gang kun var 20 år; Holger og Georg, der også havde været tilhørere var da blot hhv. 15 og 10 år: »Jeg kan næsten sige som Kr. Rasmussen Hoppegård sagde: »Jeg kunde blive gal på Ludvig Bidstrup, han vil friste og liste folk fra deres hjem, deres egne og

Danmark, hvor jeg dog mener, at få har for meget og færre for lidt«. Onkel Ludvig har jo gjort det godt i Amerika, samlet sig en formue i Amerika, men vi må jo også huske på, han har levet i Amerika i over 20 år, og også sat sit helbred til der« – fortæller Marie i et senere brev.⁶

Årene går, og efter endt skoletid og konfirmation forbliver Georg som den eneste af børnene hjemme på Pilely. Ind imellem tager han plads på gårde eller arbejder forskellige steder i nærheden, når der er bud efter ham, så »Georg kan nok tjene en del«, skriver moderen i 1920 til Ingeborg; hun

Georg i matrostøj ca. 14 år da han er i konfirmationsalderen. Foto: Andr. Ibsen, Allinge.

var som den første af børnene blevet gift i 1911 med Kristian Bertelsen og blev siden gårdmandskone på Damkærgård i Lilballe ved Kolding.⁷

Når Georg i perioder ikke er på Pilely men ude at tjene, lægger han ofte vejen forbi og træder hjælpende til hjemme hos moderen, der her beretter: »... jeg har i denne uge fået rugen høstet, fik en nabo til at meje. Georg kom hjem og bandt mens jeg mejede op. Georg kommer hjem og ser til mig og hjælper mig, er gået hjem næsten hver aften, han er jo så mere, og må gerne hjælpe mig når jeg vil have hjælp, med hen-

syn til hjælp til arbejde er jeg ikke ilde stillet ...«⁸

I 1919 bliver Bornholm ramt af den spanske syge, den florerede overalt i det øvrige land og ude i Europa; sygdommen kommer således også til Østermarie hvor hjemmet i »Pilely« rammes:

»... jeg har Georg liggende hjemme meget syg af den spanske syge«, skriver Marie og fortsætter: »Der er jo kun få hjem uden de har fået mærket sygdom, sorg og savn i denne tid – så jeg deler min tid mellem sengen og den daglige gerning. Georg ligger i sengen, og jeg sover på chaiselongen i stu-

Kaffebord på Hoppegård ca. 1915, hvor Ellen serverer for Gunhild Rasmussen, hendes søster Edelborg, broder Erling og Georg. Foto: Ukendt.

Ungdomsbillede af Georg Bidstrup ca. 1918, på det tidspunkt hvor han er optaget af at lede gymnastikken i sognet. Foto: Nyholm Olsen, Svaneke.

en. Johannes er altid på skovarbejde, bare vi nu ikke bliver syge alle på en gang, det sker jo så mange steder vores lige. Østermarie ligger af lungebetændelse og sygeplejersker har været syge hele vinteren, nu har sygen for alvor taget fat her i Østermarie, det eneste sogn skolerne ere lukkede, alle lærerinderne ere nu også syge ... Georg siger jeg skal hilse eder. Han er sådan en god dreng, siger han vil med glæde gå hjem til sin fader, hvis det er Guds vilje.«⁹

Georg er heldig og kommer sig over sygdommen, og i september 1920 bliver det ordnet således, at han bliver hjemme og hjælper til om vinteren, »så jeg synes, jeg er kommet mig helt til rette ved det«, skriver Marie.¹⁰ Alligevel melder tanken sig efterhånden flere gange, når hun har overstået et strengt arbejde: »... er det sidste gang? Du kan ikke meget mere«, skriver hun til Ingeborg: »Jeg kunne godt ønske mig det mere roligt, er heller ikke godt altid mere på de gamle dage, altid være optaget af arbejde og bekymringer, men det gør mig ondt, for Georg siger til mig: »Forlader du Pilely er jeg jo hjemløs og det er alle søskende; ingen vil komme til Bornholm mere, skal vi ikke gå til vores gamle kære hjem Pilely«? og ligesådan tænker jeg jo på Ellen, med sit svage helbred kan hun ikke tjene mere, og intet hjem er det så for dem.«¹¹

Ind til videre forbliver alt dog ved det gamle, livet fortsætter som før, og Georg synes at nyde tilværelsen hjemme, og han elsker at gå til fester, hvilket fx her kommer frem i et par linjer til Ingeborg: »... Georg har lige været hjemme, Gunhild [Rasmussen, Hoppegård] kom så og tog ham med, de skulle til sang. Georg er meget optaget, onsdag var han til ungdomsselskab på

Dalslund Mølle, torsdag høstgilde på Frigård, i aften til sengs. I morgen til Nordre Skole; hans husbondfolk er så ked af han skal rejse ... kommer Georg hjem, men det bliver vel knap før efter jul.«¹²

Gymnastik, sang og folkedans

Allerede fra drengeårene og i den tidlige ungdom bliver Georg ligesom broder Holger optaget af tre væsentlige aktiviteter, som han ubetinget kaster sig over – gymnastik, sang og folkedans – og det takket være moderen, som tilskynder dem dertil. Dansen, som han allerede begynder på som 6-årig, indbefattede også legestue, dvs. et bal, hvor man kun dansede gamle danse. Det var ikke blot de lokale born-

holmske folkedanse, men også »smådanse«, der var vidt udbredt uden at være tilknyttet en egn.¹³

I gennem de næste mange år følges brødre, som moderen omtaler dem, så at sige ad dette spor. De både støtter, supplerer og hjælper gensidigt hinanden på forskellig vis, så det til sidst giver resultater; det hele udfolder sig i nær tilknytning til især højskolekredse. Hermed lægges grunden til de hovedinteresser, der sammen med arbejdet ved landbruget, senere kommer til at indgå i Georgs virke blandt ungdommen, både herhjemme og især hans senere arbejde i Amerika.

I sine drenge- og ungdomsår dyrker Georg i sin sparsomme fritid sang i sangforeningen, gymnastik og folkedans i det lokale forsamlingshus, foruden at han – også sammen med moderen – deltager i valgmenighedens møder og følger med i alt hvad der nu foregår på højskolen; her deltager de to også i de årlige efterårsmøder. Det gjaldt fx også i 1920 hvor »... vi havde Povl Hansen, Vallekilde, han foredrog kæmpeviser og det gjorde han mesterligt« – højskolen indgik derfor gennem årene som del af familiens kulturelle liv på linje med »menigheden.«

Genforeningen i 1920 med Sønderjylland bliver på det tidspunkt fejret overalt i landet, således også på Bornholm. I Østermarie bliver det bl.a. markeret med sange på Hoppegård, som familien Bidstrup gennem alle årene står i nær forbindelse med. Moderen skriver fx i den forbindelse til Ingeborg: »... Riis [bror til læreren] fra Halsegård kom og tog mig med. Vi skulle til Hoppegård, sangforeningen sang der, Georg synger jo med. Så var der en kreds indbudt til at høre på. Lærer Riis holdt en

rigtig god tale, og de havde haven oplyst med kulørte lygter.«

Sangen bliver således et tidligt holdpunkt i Georgs tilværelse, og understreger hermed det lyse og muntre sind, som Georg gladelig udfolder ved mange lejligheder, hvor end han kommer frem; det fremgår fx af moderens linjer til familien på Damkærgård, der venter broderens besøg: »... Nu kan I glæde eder til morbror Georg kommer. Han bringer humør til huse, synger så lang dagen er.«

Ligesom Holger begynder Georg tidligt at gå til gymnastik, og kun 16-17 år gammel overtager han ledelsen af den frivillige gymnastik i sognet. I et julebrev skriver han i kanten på moderens brev til søster Ingeborg: »Jeg har travlt, jeg skal lige op og lede et drengehold på 40 drenge. Det er en fornøjelse at arbejde med dem.«¹⁴

I december samme år afholdes en stor gymnastikfest, hvor Georg er det naturlige midtpunkt blandt de mange fremmødte. Som tak for årets arbejde får han som leder »overrakt et skrivetøj, papirkniv, blæk-suger, askebæger af hamret kobber« – meget kønt fortæller moderen – det var så lønnen for det frivillige arbejde den sommer, hvilket var almindeligt som aflønning af den frivillige indsats i datidens bondesamfund til langt op i 1900-tallet.¹⁵

Ved nytårstid (1920-21) er Georg igen hjemme og hjælper på Pilely, for som moderen skriver:

»Georg vil jo også helst blive hjemme, han har så godt med arbejde til sommer, så kan han også bedre dyrke sin gymnastik, det er jo også helt morsomt (men meget lidt indbringende). Han har et hold på 24 karle, flere af dem har overstået tjenesten og næsten alle er ældre end Georg, men de er så

glade for ham og møder så godt op, så han må jo være på sin plads. Så har han et hold på 30 drenge, de er nu de aller fremmeste ... i dag til delingsførermøde, der er Georg også, han er jo de kvindeliges leder i Østermarie; det vil sikkert blive en rank befolkning disse Østermarieboere.«¹⁶

I foråret 1921 har Georg plads som karl på en gård, »... om aftenen kom Georg med sin frue, det er en frue som sætter liv i huset«, fortæller moderen. Georg bor igen hjemme sommeren 1921, »livlig og glad« og derfor meget fornøjeligt for moderen, alligevel spekulerer Marie meget over, hvordan det skal gå dem til vinter. Hun mærker godt, at Georg har mest lyst til at være hjemme, for som hun skriver:

»... det kan jeg også så godt forstå, når jeg stiller mig på hans standpunkt. Han le-

der jo gymnastik, så mange hold, der festes, holdes taler, råbes leve for den leder. Nu leder han for amtsholdet til opvisning i Almindingen og de klarede det så flot. Dagen efter var der fest for ham på højskolen, hvor der overrakte ham en stor håndmalet vase af bornholmsk stentøj, den er meget smuk, nok 50 kr. Værdi forstår vi heller ikke at vurdere af den slags. Ellen var også med til gymnastikken i Almindingen, ligeledes til festen på højskolen, hun morede sig jo også grundet hun er søster til den feterede leder. Bare det gav lidt mere i lommen kunne han jo nok mere sig lidt med det et par år endnu, så tænker jeg den meste interesse for gymnastikken svinder,« tænker moderen i sit stille sind.¹⁷

Georg er nu blevet leder af både børn og de voksne karle, alt imens Holger allerede

Georg med et af sine børnegymnastikhold som han ledede i Østermarie, ca. 1919. Fotograferet ved Brugsforeningen i Østermarie. Foto: Ukendt.

i sommeren 1921 kommer på sit første månedskursus på Ollerup Gymnastikhøjskole. I september 1921 har Georg »sine unge mænd« til opvisning, og skriver moderen: »Det gik så udmærket, havde ikke før set dem så kvikke og kommanderet så fint. Folk klappede og var så fornøjede, og så førte han dansen op med frk. Kirkebjerg fra Ollerup (hvor Holger var). Ja det var en stor dag for Georg, og jeg tror aldrig, der har været så mange mennesker på salen før.«¹⁸

Interessen for gymnastikken, som moderen havde håbet måske ville fortage sig, var dog på ingen måde blevet svækket – tværtimod, hvilket hun måske inderst inde også godt anede. Det kom sig derfor som lidt af en overraskelse for familien, da Georgs fremtidsplaner i efteråret 1921 – nu alle var så glade, moderen vel mest, for at Georg skulle være hjemme – tog en anden retning til fordel for gymnastikken og højskolen. Der var sket følgende, som moderen skriver til Ingeborg: »At Georg søgte underhold til den højskole på Ollerup Gymnastikhøjskole, og som jo skulle være indgivet inden 1. maj. ... Ingen havde jo heller ikke regnet med at Georg fik understøttelse, da han kun er så ung, lige 19 år«.

Georg havde selv sørget for det hele, fået sendt anbefalinger, skema osv. hvorefter tavsheden i mellemtiden havde sænket sig om hans forehavende: »... Så hørte vi intet fra det før 8 dage før november, så fik Georg brev fra Bukh, der var bevilliget ham 225 kr. Han sagde jo han ville give afkald på det, men det synes jeg var for stort [et] offer for ham at bringe; gå her hjemme når han kunne komme til gymnastikskolen, han, som altid har været sådan en gymnast, og han havde penge stående og jeg kan nok

hjælpe ham lidt. Så gik det nu sådan han kom afsted. Jeg havde brev fra ham på 10 sider i går. I har vel også hørt fra ham?« skriver Marie til familien på Damkærgård, og fortsætter: »Nu er der jo en ny bekymring dukket op, Ellen er syg ... Aftenerne er jo ensomme ... jeg laver jo lidt, strikker strømper til Holger og Georg til julen, skal også have syet et par skjorter til dem hver, jeg fik jo næsten ingen ting tillavet til Georg heller på den korte tid, og så skulle jeg jo have brænde og alt ordnet til vinterens komme [1921–22] og det har jeg fået, naboerne har hjulpet mig. Nu har jeg fem børn at skrive til, Johannes er nok her, men er jo så langt borte, jeg taler så sjældent med ham.«¹⁹

Da Georg i efteråret 1921 forlader Bornholm, begynder en nyt afsnit i hans liv. Han bliver i de næste 4-5 år optaget på en række forskellige højskoler. Dels for at udanne sig og indsuge ny viden inden for højskolefagene og det landbrugsfaglige, dels at undervise i gymnastik og folkedanse; på den måde er han i stand til at finansiere hovedparten af de forskellige skoleophold. Pengene slår imidlertid ikke altid til, selv om moderen givetvis hjælper ham, og ind imellem må han tage job ved landbruget, men da det jo er et af hans vante arbejdsområder, tager han også let og ubekymret denne udfordring op for at nå videre i tilværelsen.

Kontakten til Bornholm svækkes dog ingentunde, selv om Georg bevæger sig omkring i den danske højskoleverden. Forløbet de næste år indtil foråret 1926 lader sig følge i flere breve, der dog langt fra er fuldtallige, ligesom nogle blot optræder i form af en enkelt, løsrevet side. Men det er dog alligevel nok til, at vi gennem de bevarede

Georgs bror Holger Bidstrup, som var den første som tog på Ollerup Gymnastikhøjskole og i vinteren 1918-19 var elev på Askov Højskole. Foto: Karl Kristensen, Askov.

glimtvise beretninger, kan danne os et billede af, hvorledes den unge Georg udvikler sig, tænker, agerer og beslutter, alt imens han vedligeholder forbindelsen til familien – til moderen og især søster Ingeborg og bror Holger.²⁰

Højskoletiden

Ollerup Gymnastikhøjskole vinteren 1921-22

Kun 19 år gammel begynder Georg i vinteren 1921-22 at udanne sig i gymnastikken, der senere skulle komme til at udgøre den ene af de mere »faglige« sider i hans

karriere. Han tager først på Ollerup Gymnastikhøjskole, hvor han får gratis ophold på vinterholdet fra november til maj.²¹

Skolen var blevet opført året forinden af den navnkundige gymnastikpædagog og -leder Niels Bukh, og lå ved siden af den daværende Ollerup Folkehøjskole med fæteren Lars Bækthøj som forstander. Ideen var at forene Grundtvig og Kolds højskole-tanker med en ny form for gymnastik, og skolen blev hurtigt et kraftcenter inden for gymnastik, idræt og legeskultur. Her får Georg i løbet af opholdet sin uddannelse som delingsfører, og hermed det »stempel«, som senere skulle blive et vigtigt, bærende element i hans videre højskoleforløb. Georg vender i sommeren 1925 tilbage til Ollerup på et kort, supplerende kursus, og Bukh og hans gymnastikform bliver et forbillede for Georg, som han senere gentagne gange ser tilbage på i sit virke.

Det samme gjaldt bror Holger, der tidligere på året havde gennemgået et gymnastikkursus på Ollerup; efterfølgende tager han på Askov Højskole, siden til Vestbirk Højskole, hvor Georg også senere kommer til at undervise. De to brødre følger som nævnt i hinandens fodspor, og Holger synes at bane vejen.

Georg bliver fra starten opslugt af undervisningen på Ollerup, og inden han ser sig om er det jul (1921), som han tilbringer sammen med flere søskende på Damkærgård hos søster Ingeborg og Kristian Bertelsen. Gården bliver med tiden samlingssted og nyt, foreløbigt hjem for flere af de søskende, som er fløjet fra reden og opholdt sig uden for Bornholm, herunder Georg. Alene rejsen hjem til øen var lang, besværlig og kostbar, så var det lettere at komme rundt i »hovedlandet« og på Fyn, hvor

Georg opholder sig på skift på forskellige højskoler i de følgende år.

Efter jul følger det første af Georgs egne breve, heri takker han for den dejlige juleferie og skriver begejstret om sit højskoleliv på Ollerup: »I kan tro vi måtte hænge i efter jul, vi havde så travlt lige fra tidlig morgen til silde aften, så vi har ikke tid til at tænke på at lave fest. Men derfor kunne jeg nok have tid til at skrive til jer. Rejsen herover gik uden forhindringer. Den nien-de havde vi ottedags kursus for gamle delingsførere, her var 40 i alt, så var her jo et hold i december, som også var på 40 og så er her 120 elever. Det bliver altså 200 delingsførere her, der går ud fra skolen i vinter. Bukh ved ikke bestemt om her bliver månedskursus i sommer for karle. Hvis der bliver, så er det over bestyrelsen, der holder det. Så hvis det kan passe Holger, så kan han nok få gratis plads, men det er jo ikke sikkert, at han kan blive optaget, for det er kun få gamle delingsførere. Lærerne mente dog han kunne, så det går nok. Nu er Bukh ved at træne et tyve mands hold, som skal til København og lave opvisning, men jeg har spist for megen risengrød i julen, til at komme med der. Til fastelavn, bliver her vældig fest, her kommer cirka 200 gamle elever som skal være her i 3 dage, så mange mennesker kan selvfølgelig ikke komme i seng alle, men så skal vi danse nätterne igennem. Men jeg skal nok meddele jer hvordan den spænder af. Jeg vil så slutte med endnu engang tak for juledagene, jeg håber så snart at høre fra jer. Hilda kan jo skrive brev til mig, ja hils alle de tre søde småpiger og alle på Damkærgård. Hilsen fra Georg Bidstrup.

efs. Jeg har fået brev fra moder, hvori hun skælder ud over min håndskrift, så det

behøver I ikke. Vi har ikke tid til at tænke på slige ting.«²²

Georg afslutter sit ophold på Ollerup i maj 1922, men hvad han laver først på sommeren er lidt uklart. Senere er han dog hjemme på Bornholm, hvor han hjælper moderen og fortsat kan dyrke gymnastikken. Holger, der efterhånden har fået gode forbindelser i højskoleverdenen, antyder i et brev til moderen i august 1922, at Georg går med planer om at komme på seminarium og læse til lærer; samtidig arbejder Holger – der p.t. er på Østfold Folkehøjskole i Norge – på de indre linjer for at hjælpe lillebroren, så han kan komme videre: »Jeg har nu forsøgt at skaffe Georg en gymnastiklærer plads, og hvor han så samtidig kan forberede sig til seminariet, han er nu kommet i forbindelse med Try Højskole, der har jeg en kammerat, men der foreligger vist ikke noget resultat endnu. Jeg vil ønske, at han fik pladsen, det er flinke folk, og de skal nok hjælpe ham i gang hvis hans arbejde er tilfredsstillende og for øvrigt, får Georg plads til vinter, så bliver mor nødsaget til at vælge huset, og det var jo vort ønske.«²³

Try Højskole vinteren 1922-23

Georg følger Holgers råd, og i november 1922 kommer han til Try Højskole både som gymnastiklærer og som deltager i undervisningen. Han kommer godt i gang inden juleferien, og Holger længes efter at høre fra ham, for som han siger: »Den første gang har noget eget over sig, noget der aldrig kommer igen de øvrige år.«²⁴

Mens Holger er gymnastiklærer på Vestbirk Højskole ankommer der i begyndelsen af december 1922 tre fremmede »damer«

på besøg og bliver der julen over. Om besøget fortæller han: »For tiden har vi tre engelske [de var amerikanske] damer her på skolen, de skal lære at kende en rigtig dansk højskole. De kommer også og skal høre på mit foredrag i aften i geologi, så jeg må nok stramme mig an. De har været nede og set på gymnastikken og er meget begejstret for Bukhs gymnastik. De kan ikke tale dansk, så nu får jeg praktisk brug af mit engelsk.«

Således skriver Holger til moderen, der ligger i sengen, »... men godt er det at Ellen er der, så behøver du ikke bekymre dig så meget for det huslige,« trøster han moderen med, og er ellers upåvirket af de tre »damer« entre på skolen. Deres ophold skulle imidlertid efterfølgende få afgørende betydning for Georg, idet denne første kontakt tre år efter kommer til at vende op og ned på hele Georgs liv og tilværelse – men herom senere.²⁵

I den korte juleferie rejser Georg – intetanende om de omtalte »amerikanske damer« – hjem til Bornholm og fejrer den sidste jul på Pilely sammen med moderen og søster Ellen. Efter julen vender han tilbage til Try, hvorfra han frisk og i begejstrede vendinger skriver til Damkærgård, om genoptagelsen af arbejdet: »... ja det er en fornøjelse at arbejde heroppe med gymnastikken; jo mere jeg arbejder med gymnastikken jo mere kommer jeg til at elske det arbejde, ja det er en lyst at se med hvilken lyst og interesse der bliver taget fat på gymnastikken her på skolen. Det er også vældig fornøjeligt at arbejde med børnene her på skolen, at undervise dem i gymnastik og sanglege. Jeg har en flok piger på en 12-13 stykker, det er helt forbavsende at se dem udføre de smukke sanglege så smukt

og behageligt, som de kan udføre dem, og med hvilken lyst og energi de gør det. Ja jeg elsker ligefrem de børn og jeg elsker det arbejde som gymnastikken medfører, men desværre er det jo så lidt indbringende, ja man må jo tænke på fremtiden, det er ikke altid så lysteligt. Jeg står jo lidt tvivlende, jeg ved ikke rigtigt hvilken vej jeg skal gå, men min lyst og interesse, det er at arbejde med voksne og børn til gymnastik, men det er måske ikke noget solidt levebrød, man ved jo aldrig hvad fremtiden vil bringe« – lyder Georgs overvejelser.

Efter vinteropholdet på Try står Georg igen overfor, hvad han nu skal foretage sig. Han er både i tvivl om, hvilken uddannelse han skal slå ind på – det svinger fra lærer til præst – og på kort sigt, hvad han skal lave til sommer. Konklusionen bliver, at det første og vigtigste er, at han må tjene nogle penge: »... for uden penge kan man ikke udrette meget. Hvad enten det er på landjorden eller man skal læse og studerer, så skal der også mange penge til. Det nytter ikke at man har energi, når man ikke har midlerne til at nå frem. Nå men alting går vel nok, og vi vil jo håbe, at det går til det bedste,« betror han til søster Ingeborg og fortsætter i brevet: »... jeg vil gerne bede min store, fornuftige, kloge, erfarne, klart-seende søster om råd og vejledning om min fremtid, også med hensyn til arbejde til sommer; I har vel ikke et godt råd som I kunne synes der passede mig?« spørger Georg.

Men så kommer samvittigheden op i ham, når han tænker på moderen, der nu sidder alene hjemme på husmandsstedet: »... værst er det jo næsten med moder, hvordan hun skal klare det i fremtiden. Det vil jo blive noget kedeligt for hende, at sidde

ene hjemme i et lille hus, hvis hun ikke kan have nogen af børnene hjemme, men der er jo forresten heller ikke mange til at være hjemme længere, så det er jo ikke så nemt at ordne det til det bedste... Nå, jeg håber så I er alle ved godt helbred og godt humør derovre. Jeg var meget ked af, at jeg ikke kom over og besøgte jer i julen, jeg glædede mig ellers længe for tiden til at komme og besøge jer, men jeg er nu også glad over, at jeg kom hjem til moder, jeg ved jo ikke når jeg kommer hjem igen. ... Men så håber jeg at snart høre fra eder, og at I må komme med gode råd og vejledning, de kærligste hilsner til jer alle, din broder Georg.«²⁶

Problemet med moderen løses i løbet af foråret 1923, hvor storebror Johannes og Dorthea overtager Pilely, og Marie flytter ind i et lille hus i Nexø.

Karl på Gultvedholm sommeren 1923

Hvorvidt der kom råd fra søster Ingeborg, og hvad udfaldet blev, fremgår ikke. Men sommeren 1923 står for døren, og Georg skal nu til at tjene penge for at kunne finansiere sit videre skoleforløb, studier eller hvad det nu end måtte blive til. Frem til november tager han plads som karl ved landbruget på Gultvedholm, en gammel proprietærgård ved Kværndrup på Fyn. Allerede 6. maj giver Georg livstegn fra sig i et brev til sin niece Hilda på Damkærgård – Ingeborgs ældste datter, som han takker for hendes brev. I takkebrevet har han lavet en enkel tegning af, hvor han går i marken og pløjer, men ellers er det sparsomt med oplysninger; dagens vante dont, har nok ikke været særligt relevant at skrive om.

Måske drømmer han sig tilbage til Bornholm og opholdet på Try, idet han på den korte tid allerede har modtaget seks breve bl.a. fra gamle kammerater fra sidste vinter. Han fortæller lidt om gården og forholdene:

»Her er jo ingen børn, da manden ikke er gift; det kan jo være et savn somme tider, men til gengæld er her jo mere ro til at læse, skrive og spille, eller hvad jeg nu har fundet på. Nu må du snart skrive igen og fortælle mig om præsten har været der og hørt på eder. Gården her ligger dejligt lige ved en skov, og har en stor smuk have til, som jeg glæder mig til at nyde sommeraftenen i. De kærligste hilsner fra Georg Bidstrup.«²⁷

I juli følger lidt mere fra en velfornøjet Georg, der via moderen kærkomment har hørt nyt om familien på Damkærgård, hvilket han kommenterer til Ingeborg, som han også indvier i sine videre planer og hvad han har foretaget sig i fritiden: »Ja det lader jo til at du holder ferie med udflugter, men det er jo sådan det skal være, lad os bare tage livet fra den lyse side, det nytter ikke noget at gå og se sort på de hele, det har jeg nu heller aldrig gjort. Nu er jeg også så glad, som jeg aldrig har været før over det, at jeg har udsigt til at komme til Vestbirk til vinter [1923–24]. Jeg tror også nok det skal gå for mig der, det gik jo dog så godt for mig i Try, så efter det håber jeg nok også det skal gå i Vestbirk. Desværre har Fogt ikke svaret mig på mit sidste brev, enten han nu er blevet fornærmet eller han har tabt interessen for mig, så når jeg ikke kan komme derop, ved jeg ikke. Jeg har det jo stadig godt her, jeg synes bedre og bedre om folkene her efterhånden, som jeg lærer dem at kende. Jeg håber også Holger har

Georgs tegning af sig selv som plovmand på Gultvedholm på Fyn i 1923 – på et brev til niecen Hilda på Damkærgård ved Kolding.

fået et godt indtryk af dem, så han har fortalt noget om det her fra, også om den store skyttefest har han vel fortalt. I søndags havde jo De samvirkende danske Ungdomsforeninger møde i Ryslinge, det var også en dejlig dag. Om formiddagen gudstjeneste i kirken af pastor Ring (formand for De danske Ungdomsforeninger) og om eftermiddagen var der møde på højskolen med tale af Hans Lund, Askov, og forstander Povlsen. Ja Ryslinge Højskole er et dejligt sted at komme, jeg tror næsten jeg foretrækker den frem for Ollerup. Jeg vil se om jeg kan få lejlighed til at blive medhjælper der engang, for derved at komme til at kende den ret. Jeg ved ikke om dette brev det træffer eder medens Holger er der. I går fik jeg brev fra Ellen hvor hun var glad ved at være kommet ud i det fri igen. Jeg har nu vældig travlt med at studere sundhedslære, og i det hele at forberede mig til vinter. Man må jo forberede sig til at blive idealist, når man vil være ungdomslærer, og det kan jo nok være vanskeligt. Det er jo godt for

moder, at Holger rejser med hjem og hjælper med det hele derhjemme. Jeg har endnu ikke længes noget efter at komme hjem, jeg føler mig altid hjemme hvor jeg kommer, men dog ikke uden at jeg glemmer eder, det er mig altid en stor glæde at få brev fra eder, men det sker jo desværre så sjældent. Så der bliver intet fastelavnsgilde af denne gang med Holger, men vi håber så det kommer næste gang. Hvis dette brev ikke kommer inden moder er der, vil I så ikke skrive snarest muligt, da jeg jo ellers må skrive hjem til Pilely; I må i alle tilfælde også godt skrive engang mere, ellers kærlig hilsen til eder alle fra eders Georg Bidstrup.«²⁸

I brødrenes videre karriereforløb er det igen Holger, som fører an og baner vejen både for sig selv og endnu engang for sin lillebror. Om de forskellige, forestående muligheder for dem begge fortæller Holger, som allerede har gennemgået sit andet vinterophold på Askov Højskole, og p.t. sommeren 1923 underviser på højskolen: »Med hensyn til vinteren har jeg

haft mange planer. Først fik jeg tilbud om at komme til Vallekilde Højskole som lærer i naturfag og gymnastik, men da jeg skrev det til Vestbirk, svarede de med et meget smukt tilbud. Jeg kunne få helårlig plads på fysikken og så ville de gerne, at jeg oprettede en selvstændig delingsfører-skole, og af hensyn til det sidste har jeg forespurgt gymnastikinspektøren om der kunne blive plads til mig til efteråret på Statens Gymnastikinstitut, det kræves jo for at få en delingsførerskole anerkendt, at man har gennemgået statens kursus. Jeg har så fået det svar, at det nok kunne blive plads til mig, så enden bliver nok at jeg tager derover, og så ser at få Georg til Vestbirk, det kan han jo have meget godt af, lære meget ved særligt at komme under påvirkning af Grønvald Nielsen ... Statens Lærerhøjskole [som Holger åbenbart straks havde søgt optagelse på] kunne jeg jo ikke komme på i år, og nu vil jeg gerne blive helt færdig med min uddannelse, jeg er jo snart noget oppe i alderen [27 år], så det er rart at få sig en fast plads og måske danne et hjem.«²⁹

Lærer på Vestbirk Højskole 1923-24

Planerne for brødrene forelå som skitseret af Holger alt imens sommeren på Gultvedholm går på hæld. Georg inviteres til Ingeborgs fødselsdag på Damkærgård i august, men da det er midt i landbrugets travleste tid, må han desværre takke nej: »... jeg siger så mange tak for invitationen til fødselsdagen, men jeg kan desværre ikke modtage den, da vi jo nu står lige overfor høsten.«

Georg fortæller videre, at Holger har be-

søgt ham på Fyn, om fester og livet på gården:

»... vi var ovre i kirken hos Rørdam ... Holger har en artikel om Ungdom og idræt i Højskolebladet om delingsførerruddannelsen, er såmænd helt fornuftig ... Jeg har i den sidste tid været med til en del fester, jeg er nu vældig godt kendt med ungdommen, og føler mig også hjemme hos dem, også dem på gården her, ja et dejligt hjem med nogle folk, som forstår lidt mere af livet end akkurat det politiske.«³⁰

I brevet kommer Georg også ind på det forestående vinterophold på Vestbirk, som takket være Holgers gode forbindelser og anbefalinger nu bliver en realitet: »... jeg har min fritid meget optaget af at forberede mig til vinteren, og ellers følger med i tidene, i avisen, vi holder her Fyns Tidende, det er et udmærket blad, det ser sundt på tidens spørgsmål. ... Jeg ved ikke om jeg kan nå at komme derover [til Damkærgård], nu jeg rejser til Vestbirk, men nu får vi se. Hvordan går det med sengetøjet til Vestbirk? Da jeg jo også skulle have sengetøj med skrev Nørsgaard, vil I ikke give mig nogen oplysninger om det hvordan det kan blive med det. Venlig hilsen eders Georg.«³¹

Som sagt så gjort, Holger tager et år på Statens Gymnastikinstitut i København, hvorefter han igen vender tilbage til Vestbirk til november 1924 og tager fat på den nyoprettede delingsførerafdeling og tillige underviser hele skolen i gymnastik, fysik og sundhedslære.

I den tid, hvor han er i København, overtager Georg undervisningen i gymnastik og sundhedslære. Holger har banet vejen og brødrene hjælper igen gensidigt hinanden til fælles bedste. Vintermånederne

Vestbirk Højskole, hvor Georg i vinteren 1923-24 afløste bror Holger som gymnastiklærer. Stående ved indgangsdøren Grønvald Nielsen, skolens tidligere forstander. Foto: Ukendt.

med Georgs gymnastik og øvrige undervisning forløber til alles tilfredshed: »Vinterholdet 1923-24 vil med glæde tænke på ham både som lærer og en god kammerat«, kan man læse i højskolens årsskrift fra det følgende år.³²

I påsken er Holger hjemme på Bornholm og se til moderen, der nu er flyttet fra Pilely til et lille hus i Nexø. Siden er han i København for at lede gymnastikopvisning i Højskoleforeningen, og her samler han 30 gamle elever fra Vestbirk til møde med forstander Nørsgaard og frue, som er i byen, for at holde foredrag og at oprette Vestbirk Kredsen.

Holger skriver hjem om, hvad lillebror har fortaget sig efter sit overståede vinterophold på Vestbirk Højskole og røber, hvilke opgaver han nu har kastet sig ud i for at tjene penge:

»Bror Georg flottede sig sådan, at han gav mig 10 kr. til at købe hvad jeg ville have, så det var jo flot, men han er jo også daglejer og tjener store penge, han har overtaget et stort mergelarbejde, skriver han, og han tilbyder også mig arbejde der i sommer og løn på forskud, så det er jo smukke betingelser. Nu er jeg helt færdig med mine eksamener fra 1. maj [1924] i både gymnastikken og sanglege.«³³

Georgs 1. år på Askov Højskole 1924-25

Nogenlunde velbeslået må vi formode – takket være sit »entreprenørskab« i sit mergelgravningsprojekt – indleder Georg fra november 1924 sit første vinterophold på Askov Højskole. Her bliver han ansat som hjælpelærer i gymnastik og på lærerkursus i sommertiden.³⁴

Ved siden af gymnastikken følger Georg undervisningen i flere fag, julen tilbringer han hos familien på Damkærgård, hvorefter han vender tilbage til skolen. Han står i jævnlig forbindelse med moderen hjemme på Bornholm; hun servicerer ham givetvis med hensyn til hans tøj, som han i et brev i begyndelsen af det nye år efterlyser: »Kære moder – Ja jeg håber at du har modtaget den pakke, som jeg sendte hjem for 14 dage siden. Men det er sådan, at jeg gerne snart vil have den igen, da man jo har brug for skjorterne.«

Efterfølgende går Georg over til at tale om vejret, hvilket han som landmand trods alt følger med i selv om han underviser og er på skolebænken: »Det er dog en sjælden mild vinter vi har i år, på Fyn har de allerede begyndt at så korn. Det er vel ikke sådan på Bornholm, men I har det vel også mildt, det er jo en stor betryggelighed, og der går jo heller ikke så meget til i kakkelovnen.«

Endelig får vi lidt at vide om skolen og hvad han foretager sig ved siden af gymnastikken:

»... Det er også godt for os som er på skolen, vi kan rigtig gå og nyde det gode vejr. Jeg har også blomster i vinduet, både vintergækker og tulipaner, det er så dejligt at have det og fryde sig over. Ja jeg skulle el-

lers skrive stil »Hvad man forstår ved den offentlige mening«, men jeg er kørt træet, så gav jeg mig til at skrive brev ... det går nemmere. Det er ellers interessant at sidde og slide med stileopgaver, sidste uge skrev jeg en stil om Niels Bukh og hans gymnastik, det var en rigtig stil for mig, men den blev også læst op for klassen, så det var jo en ære for mig. Ja nu skal jeg ned og synge, vi forbereder til en stor koncert, hvor vi er en 150 sangere, der synger sammen med et stort orkester. Jeg har ellers ikke været med i sangkoret, da det tager så megen af min tid, men jeg har lovet Hasseris at være med til denne koncert.«³⁵

Senere i februar 1925 følger næste livstegn fra Georg, hvor han fortæller moderen om sine oplevelser på Askov: »Fastelavsmandag skal jeg sammen med en del kammerater til Lundsmark, det er en skole der ligger lige ved Ribe. Vi skal køre i lastbil, det glæder jeg mig til. Fastelavsmandag skal vi jo have alle slags lege her og skolebal om aftenen. I mandags var jeg ude hos Kirstine Kirkebjerg, hun holdt punsebal, det var også meget fornøjeligt. Det er jo flinke folk at komme til, men man skal jo tage sig vel i agt for ikke at få for meget i sig. Det er der nu en særlig fare for, når man er en gymnastiklærer.«

Efter at have betroet moder om sine »udskejelser« vender Georg blikket indad, idet han reflekterer over sin situation: »Jeg er også bange for at jeg har for megen medgang. Jeg synes alting lykkes for mig alt for let, så jeg er bange for at jeg ikke kan tåle det. Jeg bliver nok nødt til at udsætte mig for en større modgang, så at jeg virkelig kan få at vide, om jeg duer til noget. Og derfor grunder jeg på en plan, som måske ikke falder til behag for dig, men jeg håber

dog at du vil kunne forstå mig. Til sommer ved du vel hvis alt går vel at jeg tager op til Den Internationale Højskole ved Helsingør, nærmere for at studere sprog, samtidig med at jeg skal have gymnastik der. Det bliver kun til kosten for hver morgen, så det venter jeg mig ikke så meget af, og om lørdag aften skal jeg have folkedans. Han [forstanderen] vil desværre ikke give mig helt gratis ophold, men jeg skal betale 40 kr. om måneden, det kursus varer fra maj til august. August skulle jeg til Ollerup hvis alt går som det skal, og have et nyt kursus i gymnastik. Så kommer der to måneder, som jeg skulle tjene mig et 200 kr. på en eller anden måde, så jeg kan have til vinteren, og så til vinter tager jeg til Askov igen 2. år. Ja alt det har jeg sådan omtrent klar, og der skal komme uventede forhindringer, hvis det ikke skal gå i orden. Så du ser, jeg har et godt arbejde at gå ind til, men jeg har også godt mod og lyst til at tage dysten, så det går nok.«

Til sidst i brevet når Georg frem til det, der måske ligger ham allermest på sinde, nemlig drømmen om at rejse ud, en tanke der tidligere har været fremme og givetvis var opstået den gang onkel Ludvig fra Amerika i 1911 havde besøgt dem hjemme på Pilely, og da havde »fristet« flere af de unge i familien til at rejse med ham tilbage til Amerika? Nu her godt 15 år senere skulle Georg imidlertid ud fra andre omstændigheder træffe et valg, som han – af brevet at dømme – endnu ikke har taget endelig stilling til: »... Men så kommer nok det store spørgsmål, som er lidt mere usikkert, men som jeg håber skal gå i orden, og det er Amerika igen. Sidste gang jeg talte om det, blev det jo ikke til noget, men nu har jeg atter det ønske. Du ved, at der for et par

år siden var tre amerikanske damer og besøge danske højskoler, det har Holger sikkert skrevet til dig om. Nu vil de begynde en højskole derovre, og gennem Holger har de tilbudt mig pladsen som hjælper derovre. Det er et godt tilbud, hvis jeg kan magte det, og hvis jeg kan få det, de vil nemlig helst have at jeg skal komme så hurtigt som muligt, og det kan jeg jo ikke, da jeg har bundet mig for et år. Men hvis alt går vel, så håber jeg det går sådan, at jeg kan rejse derover herfra Askov næste år. Men det hele er jo lidt usikkert endnu, men jeg må indrømme, at jeg arbejder for at få det til at gå i orden, og så håber jeg nok også det går. Men nu kan du jo skrive hvad du synes om det. Jeg ved det trænger til en længere forklaring, men klokken er 1, så det er ikke for tidligt at jeg kommer i seng.«³⁶

Igen kommer tvivlen om det videre livsforløb frem i Georg, og han tyr derfor også denne gang til familien om råd, vejledning og forståelse – denne gang hos moderen. Samtidig med at han vurderer, om han nu også kan klare opgaven, vil han også gerne afvente moderens reaktion på at hendes yngste dreng vil emigrere til Amerika.

Sidst vi hørte om de gymnastikinteresserede amerikanere var, da Holger mødte dem på Vestbirk i julen 1922. Nu var der så kommet henvendelse fra »de amerikanske damer« der skrev, at de gerne ville have ham over for at hjælpe med at opbygge gymnastikken på den nye højskole, som skulle oprettes efter dansk forbillede. Nu var det jo Holger, som tilbuddet fra Brass-town gjaldt, men da han lige var blevet forlovet med Meta – datter af gårdejer og amtsrådsmedlem Hans Jensen fra Sjørsløv – og allerede var godt engageret som fastansat lærer på Vestbirk Højskole, med ud-

sigt til en sikker fremtid og stor bolig i form af et hus, »Solbakken« – fravælger han derfor tilbuddet. Resultatet bliver, at han i stedet foreslår lillebror Georg – igen til begges fordel skulle det vise sig.

Der indløb snart et positivt svar fra Amerika, som Holger naturligvis straks forelagde Georg og efterfølgende meddelte familien på Damkærgård, hvortil han skriver: »Nu har jeg så fået brev fra de damer i Amerika, og de vil gerne have Georg derover så snart han kan komme afsted, så han kan altså få sit ønske opfyldt; men han bliver jo ikke præst på den måde med mindre han tager på præsteskolen bagefter, det vil han jo have gode betingelser for, når han har lært sproget rigtigt først. Men der er noget at ordne før man kan få tilladelse til rejsen, det er i det hele taget ikke sikkert, at han kan få tilladelsen; men nu får vi se, måske at han allerede har opgivet det. Fru Trier har en søn, som hun gerne vil have som Georgs arvtager i Askov, men det har hun nok skrevet til dig om.« På kanten af brevet, som søster Ingeborg videresender til moderen på Bornholm, påfører hun: »Nu er det jo med Georg om han nu vil til Amerika, eller hvad han vil, ved han måske ikke selv. Pladsen kan han jo så få.«³⁷

Holger betroede sig også i et brev til moderen om de forestående muligheder, selv om ingen af dem endnu vidste, hvorvidt Georg havde taget endelig stilling til at rejse. Men som Holger skriver: »Ja, nu har jeg så skaffet Georg plads i Amerika, som han antagelig har skrevet om; men foreløbig rejser han ikke derover, men han har ikke skrevet til dig om sine planer. Det kunne desuden være lærerigt for ham at tage til Amerika et par år. Han er endnu ikke rigtig klar over hvad han vil, for hvis

han vil læse til præst, så skulle han snart begynde. Nå han klarer sig nok i denne verden, det har jo hidtil gået godt for ham« – Georgs afgørelse lader vente på sig.³⁸

Georgs evt. planer om, at ville læse til præst kommer ikke uventet i forlængelse af, at han også tidligere havde gået med tanken om at læse til lærer. Det sidste ville have været fire år, så her har økonomien helt givet været den årsag, der umuliggjorde disse drømme. Om »præstetankerne« vides ikke nærmere.

Georg på Den internationale Højskole i Helsingør 1925

I april 1925 er Georg færdig med sit første højskoleophold på Askov, og rejser som planlagt direkte til Den Internationale Højskole i Helsingør for bl.a. at lære sprog, men også for at deltage i undervisningen, således at han kan få reduceret skolepengene for opholdet. Snart hører familien nyt:

»Ja, nu er jeg så ankommet her til Helsingør. Det er ikke så morsomt sådan, at plan- te sig selv om fra en kammeratskabskreds, som man efterhånden har lært at kende, og hvor man har fået sig en vennekreds, så er det tungt, at skulle forlade den.

Sidste aften vi var på Askov tog vi jo afsked med Rosenkjær som nu rejser fra Askov til Roskilde. Om aftenen fulgte vi Rosenkjær til toget, med 50 fakler, det var et underligt syn, og så det store fakkeltog og mærke den højtidsstemning der var over toget. Det var jo vores bedste lærer som der forlod Askov. Vi havde en dejlig rejse fra Askov til København. Vi var jo nogle askovitter, så det var en fornøjelse med den rejse, vi tog fra Askov om aftenen kl. 10, særlig sejlturen over Storebælt i den tidlig

Den internationale Højskole ved Helsingør, hvor Georg opholdt sig i sommeren 1925. To år før havde hans senere hustru, Marguerite Butler, sammen med Ms. Campbell opholdt sig på skolen i forbindelse med studierne til deres egen folkehøjskole i USA. Foto: Marguerite Bidstrup.

morgenstund solen var ved at stå op, og så være sammen med en flok kammerater, syngende morgensang, og have det rart på alle måder.

Nå men nu er jeg så ankommet til Helsingør og [har] fået de første indtryk, det kan ikke nægtes, at de jo er lidt blandet på forskellige områder, men jo også interessante på mange måder; det er jo en broget forsamling at komme herop til. Her er 60 elever, langt de 30 er udlændinge fra forskellige lande. Det kniber desværre lidt med sproget, at forstå det. Det er jo engelsk, men det kommer antagelig snart, men der

hører jo noget til, for at forstå et foredrag på engelsk, men det er jo det vigtigste for mig at blive perfekt i sproget, men ellers kan jeg ikke udtale mig om noget herfra endnu, da jeg endnu ikke er kendt med det. Min skole ligger jo underligt her tæt på Helsingør. I går, det var søndag, var vi på en tur til stranden, det var meget interessant, vi legede sanglege og morede os på forskellig måde skønt vi jo havde rejst hele natten før, og som sådan ikke fået søvnen en hel nat; når jeg siger vi, er det en askovkammerat, som også er her. I eftermiddag skal jeg en tur til Helsingør og gøre nogle

små indkøb, det er jo det værste med den skoletid, det er kun udgift på udgift, og ingen indtægt, men det må vi jo tage med, det kommer jo antagelig. Ja jeg siger tak for brevet som jeg modtog for noget siden, i de sidste dage jeg var på Askov. Nu er det jo snart min fødselsdag, så hører jeg mon fra eder igen; ellers må du hilse alle venner og bekendte, Ellen hilser også. De kærligste hilsner fra Georg.«³⁹

Det er sparsomt med oplysninger om Georgs ophold i Helsingør, da de fleste breve er gået tabt, og kun nogle få foreligger i brudstykker, her bl.a. en side, som er sendt til moder angående lidt nyt, men også om nødvendig »kvindehjælp«, som han i første omgang ikke fik fra søster Ingeborg. Georg skriver bl.a.: »... foruden de danske timer, så er det ved at løbe lidt rundt for mig til at begynde med, håber jeg det går lidt bedre når vi først kommer lidt længere hen på sommeren. Her er jo ellers så dejligt som man kan tænke sig heroppe i Nordsjælland, skolen ligger en lille km fra Helsingør.

Når jeg sidder i mit værelse, så har jeg den prægtigste, ja man kan godt sige den herligste udsigt over Øresund og over til Helsingborg, så man kan jo aldrig ønske sig et bedre liv en sommer. Vi lever da også som det var på et rigtigt hotel, sådan en kost får vi også.

Men det er jo det med, at det koster penge. Jeg betaler 60 kr. md. Men jeg vil ikke være bekendt at betale mindre, da jeg ikke har flere undervisningstimer. Men de penge fortryder jeg nu ikke, og håber aldrig at skulle komme til det. Men det var angående nogle økonomiske ting jeg skulle slutte med. Jeg har lige siden jeg er kommet ventet på en pakke fra Ingeborg med lagner og håndklæder, men den er ikke kommet,

og jeg trænger så vældig til begge dele, så jeg ville gerne om du ikke ville sende mig et sæt så hurtigt som muligt, men du skulle ikke skrive noget om det til Ingeborg, for så bliver hun lidt ked af det. Jeg skal selv skrive når blot jeg får tid engang, men vil du ikke nok huske det? De lagener jeg har, er så vældig skidne.

Ja jeg kunne have lyst til at fortælle meget endnu, men jeg har en engelsk stil der ligger og venter på mig; engelsk stil er noget der kan sætte én grå hår i panden ... Jeg skal snart skrive igen. De bedste hilsner fra Georg.«⁴⁰

Askov Højskole vinteren 1925-26

Efter opholdet på Den Internationale Højskole tager Georg som planlagt et månedskursus i august på Ollerup Gymnastikhøjskole for at få udbygget sin faglighed på området.

Til november 1925 vender Georg tilbage til Askov Højskole for at afslutte sin 2-årige uddannelse. I den periode vender han kun enkelte gange tilbage til Damkærgård og Pilely, som var blevet overtaget af bror Johannes og Dorthea. Georg koncentrerer sig om undervisningen, især det engelske med henblik på rejsen til Amerika. Fra det sidste Askovophold foreligger der blot et enkelt brev til niecen Hilda på Damkærgård, hvori han takker for hendes kort og en indbydelse om at komme over til hendes fødselsdag: »... men desværre er min tid sådan optaget, at jeg snart ingenting har tid til. Jeg længes ellers efter at få dine engelske lektier gennemgået med dig; nu i denne måned skal jeg også til at lægge hovedvægten på engelsk. Men jeg er også glad ved at arbejde med det; når man først kommer så

langt, at man kan have lidt forståelse af hvad det er man læser, så er det morsomt.«⁴¹

I et sidste brev fra Askov, til moderen fortæller Georg kort om de sidste nyheder foruden lidt om sin økonomi: »... Vi har lige haft sønderjysk præstekonvent her på skolen, det giver lidt afveksling fra det daglige. I år har vi jo ikke pastor Koch [Uberup] som kommer og holder foredrag og ligeledes er det jo et savn, at vi mangler Rosenkjær, da han mere end nogen af de andre lærere kunne sætte sindene i bevægelse. Det er jo godt med det videnskabelige, men det er også rart med om jeg så kan sige [det] rent menneskelige. Nå det får vi da også her, alene det hvad kammeratskabet giver er store menneskelige værdier, og det har vi en stor rigdom af her på skolen.

I dag, det er søndag, skal vi over i kirken og høre pastor Hjortkær fra Haderslev, han har en datter som er elev her. Jeg hørte ham også i Vestbirk til efterårsmødet; det er en ret betydelig mand. Hans Lund satte meget pris på pastor Jespersen, han havde været sammen med ham dengang han var på Bornholm, han er meget tilfreds med sin bornholmerrejse. I har jo i disse dage Anna Krog fra Snoghøj derovre og lede gymnastik, jeg er kommet til at holde meget af disse to piger på Snoghøj eftersom jeg er kommet til at kende hende.

Ja, ellers har jeg ikke nogen nyheder sådan at fortælle dig, men jeg vil gerne have om du engang ved lejlighed ville sende mig 50 kr. derhjemme fra, det haster ikke så stærkt, men det måtte helst være engang inden for længe, man kan jo ikke leve uden penge. De kærligste hilsner fra din Georg.«⁴²

Georg slutter sit Askovophold sidst i

marts, pakker sine ting og belaver sig på at rejse til Amerika. Han runder givetvis Bornholm for at tage afsked med moderen i Nexø og den øvrige familie og vennerne inden afrejsen fra København. Efterfølgende kan man i Vestbirk Højskoles Årskrift læse:

»Georg drager til De Forenede Stater for at indføre den bukhske gymnastik på den højskole, som de amerikanske damer, vi tidligere omtalte, er ved at begynde der.«⁴³

Rejsen til Amerika

Stemplet i Georg Lyster Bidstrups danske pas – som i dag ligger i museet på John C. Campbell Folk School – markerer med datoen den 7. april 1926 – Copenhagen Danmark – sted og afrejsedagen, hvor han begiver sig ud på den lange tur til Amerika.

Alt imens bror Holger og Meta den 22. april holder deres bryllup, er Georg begyndt på sin rute ned gennem Tyskland, Belgien og Frankrig, hvorfra han med skibet – som trans emigrant – den 27. april runder havnebyen Harwich lidt nord for London. Herfra tager han til Liverpool, og med emigrantskibet SS Adriatic, stævnedes Georg herefter ud på Atlanterhavet med kurs mod New York.⁴⁴

I et tilbageblik har tankerne under overfarten til Amerika givetvis kredset om de »bånd«, der allerede længe forud havde været knyttet tværs over Atlanten. Til den del af Bidstrupfamilien, som emigrerede før ham – moster Anna, der nu boede i Ohio, men især de tre farbrødre, Christian, Ludvig og Markus, der alle sammen havde bosat sig i Aurelia, Iowa og senere Currie i Minnesota. Ludvig og Markus, der med deres respektive koner og børn pludselig en

Georg kigger ind ad vinduet til sin mor på Pilely i 1936. Det var anden gang han var på besøg hjemme på Bornholm, han var da lige blevet gift med Marguerite (f. Butler). Det var sidste gang Georg så sin mor, der døde mens de var på tilbagevejen over Atlanten til USA. Foto: Marguerite Bidstrup.

dag uventet havde aflagt besøg på Pilely hjemme på Bornholm ved juletid i 1911 – jo, Georg huskede dem godt, selv om han kun den gang var 8 år. Men han tænker også på sin far, Julius, som han jo aldrig havde kendt, og som i sin tid havde hjulpet

sine brødre med billetten til rejsen. Og Markus, der havde ydet moderen et lån, da hun ved faderens død måtte afhænde det lille husmandssted i Povlsker, og flytte til »Pilely« i Østermarie. Senere da det kneb med pengene, og hun havde bedt Markus

om økonomisk hjælp til Georg, uden at have fået noget svar; men så en dag modtog hun panteobligationen på lånet i Pilely – afløst: Markus havde eftergivet moderens gæld. På denne måde eksisterede der stadig – trods årene der var gået og den store afstand – en vis social forståelse, som knyttede dem sammen via usynlige familie-bånd.

På den anden side var der også onkel Ludvig, som jo havde gjort det godt og »samlet sig en formue i Amerika«, hvor han havde levet i mange år, men samtidigt sat sit helbred til. Ludvig, der da han var hjemme på besøg havde fristet de unge i familien til at rejse til Amerika for at prøve lykken, og også havde opfordret Johannes til at rejse, hvilket moderen på det kraftigste havde modsat sig, da han endnu var for ung – mange var da allerede rejst fra øen og emigreret – hvilket havde skabt bekymringer og utryghed i familien.

Ligeledes har Georg givetvis også under sørejsen gjort sig mange tanker om det nært forestående møde med det nye land. Og ikke mindst forventninger til de mennesker, som han nu skulle møde og fremover samarbejde med på et nyt og fremmed sprog, som han havde forberedt sig på, så godt han nu kunne under de forskellige højskoleophold.

I følge skibslisten anløber SS Adriatic den 1. maj New York, hvor Georg går i land på Ellis Island.⁴⁵ Herefter rejser han videre til Washington, hvor han bliver modtaget af to personer; den ene er danskeren Chris L. Christensen, leder af Landbrugsministeriet i Washington vedrørende Andelsvæsenets Organisation og Salgsadministration – senere generalsekretær for »Federal Farm Board.« Den anden er Olive

D. Campbell, forstander på den nyoprettede højskole i Appalacherne, som Georg er på vej til. Sammen med Ms. Campbell – som hun blev kaldt – går turen nu med tog til Murphy, hvor de bliver afhentet og kørt i bil det sidste stykke til John C. Campbell Folk School langt ude i bjergene i den lille by Brasstown i det yderste hjørne af staten North Carolina. Her modtages de af den anden af »de amerikanske damer«, Marguerite Butler – Georgs rejse er sluttet, og han er klar til at begynde sit virke, som helt fra starten bliver betydeligt mere omfattende og varieret end først ventet.

Hvad der siden hændte Georg i Brasstown

Få dage efter at Georg Bidstrup er kommet til Brasstown, får han til opgave at opbygge skolens landbrug fra grunden; samtidig begynder han at undervise i gymnastik, sang og folkedans og med tiden også andre højskolefag. Halvandet år efter ankomsten køber Georg sin egen farm på 125 tdl. som han driver med en bestyrer, og senere udvidet til 270 tdl. I 1936 gifter han sig med Marguerite Butler. Georg og Marguerite bygger i 1948 deres eget hus oppe på »Bjergget« som ligger omgivet af Bidstrup Acres ned til Hiawasse River, og fra 1952 til 1967 bliver Georg skolens forstander.

Georg besøger sammen med Marguerite med 5 års mellemrum familien i Danmark på nær under Anden Verdenskrig, ligesom han i alle årene opretholder forbindelse med sit danske, faglige netværk. Sidste danmarksbesøg er i 1968 efter at Georg er gået på pension, men han driver fortsat sin farm, hvor jorden nu er tilplantet med grantræer. Georg dør i 1971.

Georg Bidstrup ved sit skrivebord på John C. Campbell Folk School i 1952, hvor han blev skolens forstander frem til 1967. Foto: Ukendt.

Noter

- 1 Kirkebog Povlsker Sogn, Søndre Herred, Bornholm: 1882-1903 samt Solvang, Randi 2017: Barn i 1890'erne på Bornholm, fortalt af Ingeborg Bidstrup Bertelsen Upub.
- 2 Kirkebog Østermarie Øster Sogn, Herred, Bornholm 1892-1923, Folketælling Øster Marie Sogn, Bornholm: 1901,1906,1911 og 1916.
- 3 Hansen, Andr.: Bornholms Valgmenighed 1897-1947. 1947.
- 4 Brev 1 (Moder-IB) 1909-10.
- 5 Ibid.
- 6 Brev 3 (Moder-IB) 1912.
- 7 Brev 9 (Moder-IB) 7. september 1920.
- 8 Brev 8 (Moder-IB) 11. august 1920.
- 9 Brev 6 (Moder-IB) 10. marts 1919. I følge en opgørelse fra 1919, døde der på Bornholm 5.934 af Den spanske Syge af en befolkning på 44.000. Ikke mindre end 50 millioner mennesker omkom på verdensplan - heraf 12.000-14.000 danske ofre.
- 10 Brev 9 (Moder-IB) 7. september 1920 og brev 11 (Moder-IB) 28. september 1920.
- 11 Brev 13 (Mover-IB) 20. oktober 1920.
- 12 Brev 12 (Moder-IB) 15. oktober 1920.
- 13 Otterstrøm, Andr. og H.H. Hansen: Legestue, Kbh. 1934.
- 14 Brev 14 (Moder-børn- Ellen) 4.11. 1920 og brev 7 (Moder + GB-IB) 20.12. 1920?
- 15 Brev 14 (Moder-børn- Ellen) 4.11. 1920 ff.
- 16 Brev 16 (Moder-IB) 21. marts 1921.
- 17 Brev 19 (Moder-IB) 16. august 1921.
- 18 Brev 10 (Moder-IB) 16. september 1921.
- 19 Brev 15 (Moder-IB) 16. november 1921.
- 20 Brev 22-31.
- 21 Folketælling: Ollerup Sogn 1921.
- 22 Brev 22 (GB-IB) Ollerup (Januar/februar?) 1922 – det første brev fra Georg.
- 23 Brev 157 (Ho-Fam) Østfald Folkehøjskole Norge, 9.8. 1922.
- 24 Brev 158 (Ho-Fam) Vestbirk, 7.11. 1922.
- 25 Brev 160 (Ho-Moder) Vestbirk 14.12. 1922. Budde-Lund, Holger: Et besøg fra De Forenede Stater. I: Vestbirk Højskole Årsskrift 1923 s. 86. Marguerite Butlers dagbog (i privateje) og Olive D. Campbell: The Danish Folk School, New York 1928, s.143-45.
- 26 Brev 24 (GB-Fam/Damkærgård) Try 20.1. 1923.
- 27 Brev 26 (GB-HS) Gultvedholm 6. 5. 1923.
- 28 Brev 27 (GB-Fam) Gultvedholm 26.7. 1923.
- 29 Brev 159 (Ho-Moder+Ellen) Askov 14.6. 1923.
- 30 Brev 28 (GB-IB) Gultvedholm 17.8. 1923.
- 31 Ibid.
- 32 Budde-Lund, H.: Vestbirk Højskoles Årsskrift 1925 s.106.
- 33 Brev 162 (Ho-Moder+Ellen) Vestbirk 29.4. 1924.
- 34 Budde-Lund: Vestbirk Højskoles Årsskrift 1925 s.106-107.
- 35 Brev 25 (GB-Moder) Askov 19.2. 1925.
- 36 Brev 30 (GB-Moder) Askov sidst i februar 1925. Højskolen i Lundsmark, som Georg omtaler, blev en årrække i 1920'erne drevet af maleren, Agnes Smidt (1874-1952), som her kombinerede grundtvigske skoletanker med praktisk arbejde.
- 37 Brev 166 (Ho-IB) Vestbirk u.d. 1925. Brev 165 (Ho-Moder) Vestbirk u.d. 1925.
- 38 Brev 166 (Ho-IB) Vestbirk u.d. 1925.
- 39 Brev 29 (GB-Moder) Helsingør u.d. 1925.
- 40 Brev 31 (GB-Moder) Helsingør u.d. 1925.
- 41 Brev 32 (GB-HS) Askov 1.3. 1926.
- 42 Brev 33 (GB-Moder) Askov, u.d. 1926.
- 43 Budde-Lund: Vestbirk Højskoles Årsskrift 1925 s.106-107.
- 44 Budde-Lund, H.: Vestbirk Højskoles Årsskrift 1926, s.95.
- 45 Skibslisten, SS Adriatic.

Alle de bragte billeder er fra GS/RS-Arkiv.